

EEN NIEUWE VINDPLAATS VAN *PLATYLA POLITA* (HARTMANN, 1840) EN *ACICULA FUSCA* (MONTAGU, 1803)

door

S.M.A. Keulen

In Nederland komen drie soorten operculate landslakken voor, namelijk *Pomatias elegans elegans*, *Acicula fusca* en *Platyla polita*. Ze heten operculaat omdat ze de mondopening af kunnen sluiten met een dekseltje, het operculum. De Bruyne beschrijft de drie soorten en schrijft over de levenswijze en het voorkomen ervan in het Cb van september 1995. Ze komen alleen in Zuid-Limburg voor, *P. polita* en *A. fusca* zijn bovendien uitermate zeldzaam, ook in de ons omringende landen (De Bruyne, 1995). In het Bunderbos blijken deze soorten alle drie voor te komen.

Het Bunderbos ligt tussen het Julianakanaal en de autoweg A2, westelijk van het vliegveld Maastricht-Aachen Airport (vliegveld Beek). Het strekt zich in noord-zuid-richting uit van Elsloo (gemeente Stein) tot Bunde (gemeente Meerssen). Het bos wordt in de lengterichting doorsneden door de spoorlijn Maastricht-Sittard.

De benaming 'Bunderbos' is nogal verwarrend. Staatsbosbeheer, die het grootste deel van het gebied in bezit heeft, noemt het gehele gebied 'Bunderbos'. De topografische kaart (uitgave 1989) noemt het zuidoostelijke deel van het bos, dichtbij Bunde, het 'Bunderbosch'. In een uitgave van de Heemkunde Vereniging Geulle wordt gesteld dat het zuidelijke deel van het bos het 'Bunderbos' heet, waarvan het oostelijke deel ook wel het 'Geulse bos' genoemd wordt (P. Notten in Ummels et al., 1998). De bij het boek gevoegde kaart vermeldt het 'Geulderbos' en duidt het 'Bunderbos' niet aan. In dit artikel wordt met de naam 'Bunderbos' het gehele bos bedoeld.

Het Bunderbos is een hellingbos en bestaat grotendeels uit loofbos. Enkele percelen zijn met dennen beplant. In het Bunderbos zijn veel bronnen en kwelgebieden te vinden. De ondergrond bestaat voornamelijk uit Tertiaire zanden van Oligocene en Mioceen ouderdom. In deze zanden liggen kalkhoudende kleien geschakeld. Op de kleilagen vloeit het water horizontaal af, het komt in de dalwanden aan het daglicht, vaak oververzadigd van kalk (Ummels et al., 1998). Het kalkrijke bronbos dat zo ontstaan is, kent een zeer rijke flora en fauna. De volgende soorten mollusken getuigen hiervan.

Pomatias elegans elegans

Dit is een vrij grote (tot 16 mm) en goed bekende soort. Ze is niet zeldzaam. *P. elegans* is bekend van tientallen vindplaatsen, waaronder meerdere in het Maas- en Geuldal (De Bruyne, 1995). *P. elegans* komt voor in het Schieversbos, bij Moorveld (kaart 1).

Platyla polita

P. polita werd in 1976 voor het eerst in Nederland gevonden en wel te Geulhem (Clerx et al., 1978). Een tweede populatie werd in 1998 in Voerendaal ontdekt (Keulen, 1999). Het hoofdverspreidingsgebied van deze soort is in West-Europa het gebergte, namelijk de Franse en Zwitserse Jura en Alpen. Ook in gebergten van Midden- en Zuid-Duitsland komt ze veelvuldig voor. In het laagland van West-Europa is *Platyla polita* zeer zeldzaam. Verspreide vindplaatsen zijn er in het Noordduitse laagland, op de Deense eilanden en in het uiterste zuiden van Zweden (Kerney, 1980). Ook in België, Nederland en Luxemburg zijn enkele vindplaatsen. Deze voorkomens bevinden zich ver geïsoleerd van het hoofdareaal van de soort en kunnen als relict beschouwd worden (Boeters et al., 1989).

In juli 1999 verzamelde ik wat bodemmateriaal uit een bronbeekje in het Schieversbos, vlakbij Moorveld (kaart 1). Het zag er interessant uit, op het oog bevatte het vele met kalk omkorste slakkenhuisjes. Het monster werd door twee zeven, maaswijdte respectievelijk 1.5 en 0.6 mm gewassen. Het residu werd met behulp van een binoculaire loupe uitgezocht en gedetermineerd. Er bleken vijf huisjes van *Platyla*

polita in aanwezig te zijn, waaronder twee die mogelijk vers waren. Het beekje is voorbij het punt van verzamelen maar enkele tientallen meters lang en doorsnijdt een veenlaag op leem. Meerdere malen heb ik in dergelijk materiaal (sub-)fossiele huisjes aangetroffen, mogelijk ging het dus om dergelijk materiaal. Uit de in september genomen monsters van de strooisellaag langs de oevers van het beekje kwamen echter tientallen verse exemplaren tevoorschijn, de soort komt hier inderdaad voor. Dit is dus de derde, waargenomen populatie in Nederland. Nader, soortgelijk onderzoek elders in de omgeving wees uit dat de Gladde naaldslak over een oppervlak van enkele honderden vierkante meters tussen het materiaal van de strooisellaag leeft. De resultaten van de bemonstering vindt u in tabel 1, kolom 1 en 2. Naast de genoemde soorten zijn er ook nog waargenomen: *Cepaea nemoralis*, *Clausilia* cf. *parvula* (fragment), *Cochlicopa lubricella*, *Oxyloma* sp., *Vallonia costata*, *V. excentrica*, *Vertigo angustior*, *V. antivertigo* en *V. pygmaea*. De gevonden huisjes hebben de typisch roze kleur van (sub-)fossiele exemplaren. Een aantal exemplaren van de andere waargenomen soorten uit de strooiselmonsters van de Schieversberg behoren tot dezelfde (sub-)fossiele fauna. Gezien de samenstelling van deze fauna zal er destijds op de Schieversberg een andere biotoop geweest zijn, namelijk een grazige vegetatie met weinig bomen en struiken.

Acicula fusca

A. fusca werd in 1972 door Ripken voor het eerst in Nederland gevonden, in de strooisellaag van het Malensbos in de gemeente Vaals (Gittenberger et al., 1984). In 1984 werd door de auteur in de Kathager Beemden, gemeente Nuth, een tweede populatie gevonden (Keulen, 1996). De zeer interessante vondsten van september 1999 in het Bunderbos waren voor de Mollusken Studiegroep Limburg (MSL) aanleiding om enkele plaatsen in dit bos op 30 juli 2000 wat nader te bekijken. In het Geullerbos (Geulderbos), het zuidwestelijk deel van het Bunderbos (kaart 1), verzamelde de auteur op een op-het-ooeg geschikte plaats langs een bronbeekje wat materiaal uit de strooisellaag. Tot mijn verrassing vond ik in dit materiaal, na wassen en zeven, geen *P. polita* zoals ik mogelijk achtte, maar onder andere *A. fusca*. Ook van deze soort is dit dus de derde vindplaats in Nederland. Een week later ben ik de omgeving van de plaats van verzamelen wat uitgebreider gaan bemonsteren. De resultaten hiervan staan eveneens in tabel 1, kolom 3. In de bovenste laag van de bodem zijn geen (sub-) fossiele huisjes aanwezig, dus de *Vallonia excentrica* zou hier levend moeten voorkomen. De weinige aangetroffen exemplaren zien er vers uit.

Zowel *P. polita* als *A. fusca* lijken in Nederland gebonden te zijn aan een habitat met veel schaduw in een carbonaatrijke omgeving die relatief droog tot zeer vochtig is. Ze leven daar op de met mos begroeide bodem en tussen andere vochtige vegetatie, in de strooisellaag. De verspreiding van beide soorten, zoals tot nu toe bekend, is weergegeven op kaart 2.

Fossiele voorkomens zijn er in Nederland weinig. Enkele in de omgeving van de recente voorkomens zijn Weustenrade te Voerendaal, Holoceen (Keulen, 1998) en Haeren te Voerendaal, Holoceen (1999, ongepubliceerd). Een uitgebreide lijst met vindplaatsen in West-Europa, zowel fossiel als recent, vindt men in Boeters et al. (1989).

De vondsten van (sub-)fossiele huisjes in de omgeving van kalkrijk veen wijzen erop dat *P. polita* hier in een omgeving geleefd moet hebben zoals hiervoor beschreven. Of *P. polita* en *A. fusca* ook in het verleden in vochtig bos geleefd hebben, is op deze wijze niet vast te stellen, daar er onder die omstandigheden gewoonlijk geen mollusken fossiel bewaard blijven.

De heer Jussen (Staatsbosbeheer) dank ik voor de toestemming om in het Bunderbos naar mollusken te mogen zoeken.

Summary

In the Netherlands live-collected specimens of *Acicula fusca* (Montagu, 1803) and *Platyla polita* (Hartmann, 1840) are only known from a few localities. At Geulle (the Netherlands), in the 'Bunderbos', the author discovered populations of both species *A. fusca* and *P. polita*. The molluscs are living there in a deciduous woodland, near a brooklet with calcareous water, between moist leaf litter, mosses and other moist low vegetation.

Literatuur

- Boeters, H.D., E. Gittenberger & P. Subai, 1989. Die Aciculidae (Mollusca: Gastropoda Prosobranchia). Zoologische Verhandlungen, No. 252. Leiden. 234 pp.
- Bruyne, R.H. de, 1995. Operculate landslakken in Nederland en België, *Platyla polita* (Hartmann, 1840) in de provincie Luxemburg. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging, No. 286: 117-120.
- Clerx, J.P.M., W.J.M. Maassen & T.E.J. Ripken, 1978. Drie voor Nederland nieuwe soorten landslakken uit Zuid-Limburg. *Basteria* 42 (1-3): 1-5.
- Gittenberger, E., W. Backhuys & T.E.J. Ripken, 1984. De landslakken van Nederland. KNNV uitgeverij, No. 37. 184 pp.
- Kerney, M.P., R.A.D. Cameron & J.H. Jungbluth, 1983. Die landschnecken Nord- und Mitteleuropas. Hamburg/Berlijn, 384 pp.
- Keulen, S.M.A., 1996. *Acicula fusca* (Montagu, 1803) in de Kathager Beemden. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging, No. 290: 60.
- Keulen, S.M.A., 1998. Recente en fossiele mollusken van Weustenrade (gemeente Voerendaal), Zuid-Limburg. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging, No. 302: 59-63.
- Keulen, S.M.A., 1999. *Platyla polita* (Hartmann, 1840) in Nederland. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging, No. 307: 46-48.
- Ummels, J. et al., 1998. Geulle he(e)melsbreed. Heemkunde Vereniging Geulle. 104 pp.
- Winter, T. de, 1983. Verslag NMV-excursie naar Zuid-Limburg, 9 en 10 oktober 1982. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging, No. 211: 1346-1350.

Adres van de auteur:
Mesweg 10
6336 VT Hulsberg

E-mail: s.keulen@consunet.nl

Enkele gegevens over de habitat van *P. polita*

Vegetatie:	<u>Geulhem:</u> Zoomvegetatie met veel loofbomen en struiken, ondergroei vnl. klimop
Water:	Relatief droog, geen kwel
Kalkrijkdom:	Mergel (voornamelijk calciumcarbonaat) aan de oppervlakte
Bodem:	Dunne laag humus, veel onverteerd materiaal
Vegetatie:	<u>Voerendaal:</u> Rietveld, met veel ruigte kruiden o.a. brandnetel
Water:	Vochtig, langs beekje
Kalkrijkdom:	Brokken mergel in de bodem
Bodem:	Dikke laag humus, veel onverteerd materiaal
Vegetatie:	<u>Geulle:</u> Loofbos, met ondergroei van o.a. Daslook, Klimop, Reuzenpaardestaart
Water:	Vochtig, kwel en langs beekje
Kalkrijkdom:	Zeer carbonaatrijk grondwater, kalk slaat neer
Bodem:	Veen, veel onverteerd materiaal

Enkele gegevens over de habitat van *A. fusca*

Vegetatie:	<u>Malensbos</u> Eiken-haagbeuken bos, met o.a. veel mossen
Water:	Relatief droog, geen kwel
Kalkrijkdom:	Zeer hoog
Bodem:	Kalksteen
Vegetatie:	<u>Kathager Beemden</u> Rietveld, met veel ruigte kruiden o.a. Grote brandnetel. Bodem bedekt met mos
Water:	Vochtig, langs bronbeekje
Kalkrijkdom:	Relatief kalkrijk, blijkt uit de vegetatie.
Bodem:	Venig, dikke laag humus, veel onverteerd materiaal
Vegetatie:	<u>Geullerbos</u> Loofbos, met een ijle ondergroei van o.a. Braam en veel mossen
Water:	Vochtig, langs bronbeekje en op kwelplekken
Kalkrijkdom:	Carbonaatrijk grondwater, kalk slaat neer
Bodem:	Venig, dikke laag humus, veel onverteerd materiaal

Tabel 1. De waargenomen soorten landslakken (levend of verse huisjes) op de plaats van voorkomen van *Platyla polita* en *Acicula fusca* in het Bunderbos.

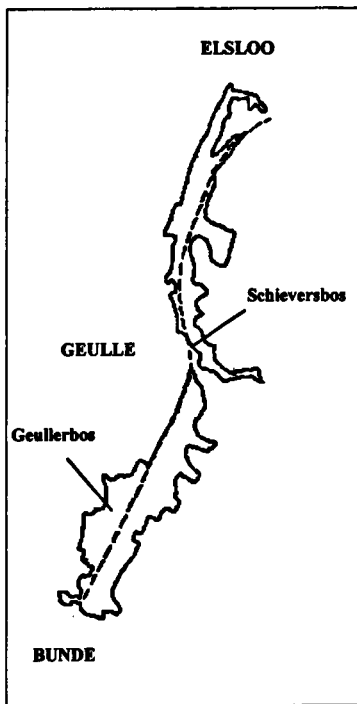
EISCODE	SOORT	1	2	3
068700	<i>Acanthimula aculeata</i>	X	X	X
040500	<i>Acicula fusca</i>			X
072800	<i>Aegopinella nitidula</i>	X	X	X
072900	<i>Aegopinella pura</i>	X	X	X
	<i>Arion hortensis/A. distinctus*</i>			X
071900	<i>Arion intermedius</i>		X	X
062600	<i>Carychium minimum</i>	X		
062700	<i>Carychium tridentatum</i>	X	X	X
070500	<i>Cecilioides acicula</i>	X		
077900	<i>Cepaea hortensis</i>	X	X	X
069400	<i>Clausilia bidentata bidentata</i>	X	X	
066300	<i>Cochlicopa lubrica</i>	X	X	X
066800	<i>Columella edentula</i>	X		
074400	<i>Deroceas laeve</i>			X
071000	<i>Discus rotundatus</i>	X	X	X
075500	<i>Eucomilus alderi</i>	X	X	
078500	<i>Helix pomatia</i>	X	X	
069700	<i>Macrogastra attenuata lineolata</i>	X	X	
069800	<i>Macrogastra rolphii</i>	X	X	X
077100	<i>Monachoides incarnatus</i>	X	X	X
073100	<i>Nesovitrea hammonis</i>		X	
073400	<i>Oxychilus cellarius</i>		X	X
073500	<i>Oxychilus draparnaudi</i>	X	X	
040550	<i>Platyla polita</i>	X	X	
036700	<i>Pomatias elegans elegans</i>	X	X	
070900	<i>Punctum pygmaeum</i>	X	X	
070400	<i>Succinea oblonga</i>	X	X	X
070300	<i>Succinea putris</i>	X	X	X
077300	<i>Trichia hispida</i>	X	X	X
072500	<i>Vitrea contracta</i>	X	X	
072600	<i>Vitrea crystallina</i>	X	X	X
072200	<i>Vitrina pellucida pellucida</i>		X	
073800	<i>Zonitoides nitidus</i>	X	X	

1: Bemonstering juli, september en oktober 1999; Schieversbos

2: Bemonstering juli en augustus 2000; Schieversbos

3: Bemonstering juli en augustus 2000; Geullerbos

* Opmerking: *A. hortensis/A. distinctus*: deze soorten overlappen elkaar wat uitwendige kenmerken betreft. Alleen als er dieren anatomisch onderzocht zijn is de determinatie zeker en zijn ze onder deze naam opgenomen.

Kaart 1 (boven): De ligging van het Bunderbos en van het Geuller- en Schieversbos binnen het Bunderbos

Kaart 2 (onder) Verspreiding *Acicula fusca* en *Platyla polita* in Zuid-Limburg op nurkhabasis

